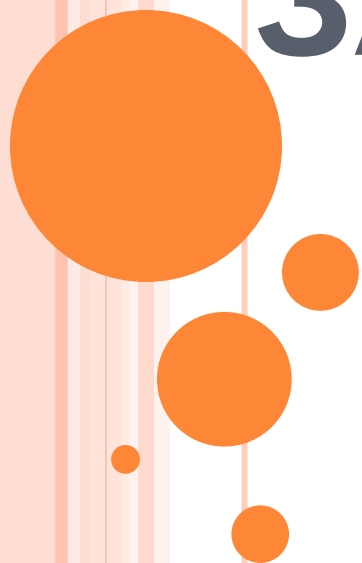

ІСТОРІЯ ЗАЙМЕННИКА

РОЗРЯДИ ЗАЙМЕННИКІВ

Особові займенники: азъ, ꙗзъ, ꙗ, ты, мы, вы, вѣ, ва та зворотний себє.

Неособові займенники:

присвійні: мои, моє, моя, твои, твоє, твоя, свои, своє, своя, нашъ, наше, наша, вашъ, ваше, ваша;

вказівні: съ, се, си; тѣ, то, та; онъ, оно, она; и, є, ꙗ; овѣ, ово, ова; такъ, тако, така; сикъ, сико, сика;

питальні: кѣто, чѣто, чьи - чии, кѣи - кьи, которъ - котєрь, какъ - какьи, кѣи - кьи;

заперечні: никѣто, ничѣто, ничии, никѣи;

неозначені нѣкѣто, нѣчѣто, нѣкьи, єтеръ;

означальні: всь, все, всѧ, всѧкъ, всѧко, всѧка, кѣждо, самъ, инъ, ино, ина;

відносні: и(же), є(же), ꙗ(же), кѣто, чѣто.

СЛОВОТВІР ЗАЙМЕННИКІВ

- Особові: **язъ (азъ), ты, мы, вы** (множина), **вѣ, ва** (двоїна) – слова з коренем, спільним для багатьох і-є. мов.
- **АЗЪ:** е + зъ: *ězъ → *ēzъ → *jezъ* → *jazъ* → *ja*
- **ТЫ:** *tū → *ty*
- **МЫ:** ? (була, очевидно, і *ny)
- **ВЫ:** *vy → *vy*
- **Вѣ:** переважно в церковній л-рі – “ми двоє”
- **ВА:** зрідка в ст-сл. пам’ятках – “ви двоє”.
- Зворотний: **себе** (← *sebe ← *seve), знах. сѧ (← *se ← *sen ← *sem), дав. *си* (← *sei), *собѣ* (← *sobě) і т.ін.

- **Присвійні**: **МОИ, МОЄ, МОЇ, ТВОИ, ТВОЇ, ТВОЄ, СВОИ, СВОЇ, СВОЄ, НАШЬ, НАШЕ, НАША; ВАШЬ, ВАШЕ, ВАША.** Усі – корені спільні для і-є. мов.
- ***Мои, твои, свои***: *mo, *tvo, *svo + детермінативи *jǫ, *jā.
- ***Нашь, вашь***: Р. множини особових *nasъ, *vas + *jǫ, jā.
- **Вказівні**: **сь, се, си; ть, то, та; онъ, оно, она; и(же), ю(же), ѡ(же); овъ, ово, ова; такъ, тако, така; сикъ, сико, сика.** Всі індоєвропейського походження.

- **Сь, се, си**: корінь + детермінативи. У ст-сл. і ст.-укр. – частіше членна форма, тобто + анафоричний займенник **и, ѯ ѯ, ю: сеи, сии, се, си, си**. Зрідка – редуплікативні форми: **сь+сь, се+се, се+ся** (відомі в півд.-зах. говірках).
- **Сей, сеє, ся (сяя)** – до кінця XVIII ст. Після І.Котляревського – рідше.
- У сучасній мові – **цей, ця, це (оцей, оця, оце)**: **от+сей, ся, се = отсей, отся, отсе**. Відпадіння **о**: **цей, ця, це**.

- **Тъ, то, та** (з *тъ, *то, *та).
- У пам'ятках ст-укр. мови – паралельні форми:
тои – тьи – тотъ, то – тое, те – теє, таѡ – та.
- **Тоу, таѡ, теє** ← **то + у, ѡ, є.**
- **Тотъ** ← **тъ+тъ**. У сучасній: **той, та, те** і стиліст. зумовлені **теє, тая**.
- **Онъ, оно, она** (← *он, *оно, *она).
- Триступенева характеристика в просторі (часі):
сь → “цей, найближчий”, **тъ** → “той, віддалений”,
онъ → “ген той, найдавший”.
- Окремо існували **у, ѡ, є** (← *јъ, *је, *ја). Вони поєднували функції вказівних анафоричних (що відсилали до попереднього) й відносних. Як анафоричний – зникли в дописемний період. У ролі відносних – з часткою **же: уже, єже, ѡже**.

- Вказівні **онъ, она, оно** та **и, ѿ, ю** ще в прасл. мові почали виконувати роль особового 3-ї особи. Поступово злилися.
- Н. **онъ** **и**
- Р. **оного** **юго** У прасл. мові
- Д. **ономоу** **юмоу**
- і т. д.
- **Овъ, ово, ова** – роздільно-вказівне або протиставно-групувальне значення. Вживалися як повтор. члени в паралельн. синтакс. констр.
- *Половци побѣгоша и наши по нихъ погнаша. ѿвы сѣкуще, ѿвы юмльюще. и ѿша ихъ руками (ЛЛ).*
- Не збереглися, за винятком деяких говіркових форм.

- **Сикъ, сико, сика, сице, сиць** – рідко вживані в ст-укр., рано вийшли з ужитку.
- **Такъ, тако, така** (корінь **t**, суфікс **-ак-**, детермінатив-закінчення **-ъ, -о, -а**). Зберігся без істотних змін у всіх сх-сл. мовах. В укр. - членна форма: **такыи (такий), такою (таке), така”ѣ (така)**.
- **Означальний займенник.**
- **Вьсь, вьсє, вьсѧ** (корінь ***vьs** + детермінатив **-ѡ-** (чол. і сер. роду) або **-а-** (жін.) + відм. закінчення).
- **Вьсь, всѧ”, все** - зміни фонетичні. З того ж кореня – **всякий, всяка, всяке**.
- **Къжьдо (кожьдо). Къ** (займ.) + частка **-жьдо** (очевидно, від **жьдати**). Порівн. **когожьдо, комоужьдо** (XI ст.). У XIV-XV ст. завершилося злиття компонентів: **кожьдому** (грам. 1438 р.), **кажьдого** (грам. 1377 р.), **кажному** (1440). У літер. мові – спрощення **ждн**.
- **Жоден** (до XVII ст. **жаден, жадна, жадне**). Своєрідне утв. - ??
- **Інший** (ст.-укр. нечленні форми **инъ, ино, ина**). Корінь **ин-** + суфікс вищого ступеня **-ьш-**.
- **Самъ** – з і-є. Похідні: **самий, самісінький**.

- **Питальні й відносні. Къто, чъто (къ, чъ + то).**
Къ і чъ – фонетичні варіанти. *Къто* → *хто*,
чъто → *што* → *шчо*.
- З цими ж основами **къи, чъи. Къи** вийшов з ужитку.
- **Которий, котрий** (ст.-укр. *которъ, котеръ*):
къ(ко) + суфікс -то-ро- (-теро-).
- **якъ, яко, яка** (прасл. корінь *j + суфікс **-ак-** і детермінатив **-ъ-(-о, -а)**).
- Питально-відносні **никъто, ничъто** → в заперечні, **нѣкто, нѣчъто** → в неозначені.
- Але в сучасній з **нѣ-** в заперечні (давні **и та ы** злилися).
- У сучасній неозначені – за допомогою **-сь, де-,**
аби-, будь- тощо.

2.Історія форм особового та зворотного займенників

<u>О д н и н а</u>		
Н. ѣзъ, ѣ	ты	-
Р. мене	тебе	себе
Д. мѣнѣ, мѣнѣ, ми	тебѣ, тобѣ, ти	себѣ, собѣ, си
З. мѣ, мене	тѣ, тебе	сѣ, себе
О. мьною	тобою	собою
М. мѣнѣ, мѣнѣ	тебѣ, тобѣ	себѣ, собѣ

Історія форм. Р. – як і в Н. зміни фонетичні. Д. – вплив основи *мен-* як у Р.; *тебі, собі* – в деяких говорах, *мні* – в півд.-зах. З. – *мѣ, тѣ, сѣ* – в півд.-зах., *сѣ* – афікс форми стану. О. – діал. *мнов, тобов, мном* – як діал. форми іменників І відм.

Множина

Н. мы	вы	
Р. насъ	васъ	
Д. намъ, ны	вамъ, вы	ны, вы – рідко у ст.-укр.
З. ны, насъ	вы, васъ	ны, вы – широко у ст.-укр., у
О. нами	вами	сер.-укр. майже не вживається
М. насъ	васъ	

Двоїна

Н. вѣ, ва	
Р.-М. наю ваю	Руйнується в прасл. мові.
З. на, наю ва, ваю	У середньоукр. майже не трапляється
Д.-О. нама вама	

Історія форм предметно-особового займенника

Однина

	<i>чол. рід</i>	<i>серед. рід.</i>	<i>жін. рід</i>	<i>чол. рід</i>	<i>серед. рід</i>	<i>жін. рід</i>
Н.	онъ (и)	оно (ѣ)	она (ѧ)	они (и)	она (ѧ)	оны (ѣ)
Р.	ѣго		ѣѣ		ихъ	
Д.	ѣмоу		ѣи		имъ	
З. и(нъ)	ѣго		ю, ѣѣ	ѣ	ѧ	ѣ
О.	имъ		ѣю		ими	
М.	ѣмъ		ѣи		ихъ	

Двоїна

Н.	она (ѧ)	онѣ (и)	онѣ (и)
Р.-М.		ѣю	
З.		и	и
Д.-О.		има	

Історія.

- Однина.Н.** чол.р. – приставний **в**; **о** → **і** в новозакр. складі.
сер., жін.р. – приставний.
- Р.** чол.р. – **е** → **о** (після шипл. та йота).
жін.р. - **ѣ** → **йейі** → **йійі** (граф. **її**).
Приставний **н** із давн. прийменника (***vъn**, ***kъn**, ***sъn**).
У діалектах: *єго*, від *него*, у *него*, *єї* (півд.-зах.).
до *його*, без *єї* (півд.-сх., півн.).
- Д.** чол.р. – **йему** → **йому**.
жін.р. – **йеи** → **йей** → **йій** (орф. **їй**).
У *говорах*: *єму*, *йму*, *му*, (к) *нему*, (ід) *ньому*, **її**,
ї, (д) *неї*, *юй*, (ід) *нюй* та ін. (півд.-зах.).
- 3.** У давньоукр. мові XI-XIII ст. – **и**, **ѣ**, **ю**. Але з XII-XIII → нові форми, що збігаються із формами родового, напр.: *посади єго на прѣстоль* (XIII-XIV).
Старі форми – в діалектах. Пор.: *що пан про ню розказує* (А.Свидницький).

- О. Закріпилися форми з початковим **н**. У півд.-сх. та півн. наріччях – без **н**: над **їм**, з **єю**.
- М. Форма **нім** давніша, на **ньому** – Д. у функції М.
Жін. на **ній** – зміни фонетичні.

Множина. Н.З трьох родових закріпилася одна – **они**. Пристаний **в**. Р., Д., О., М. – збережені давньоукр. з фонет. змінами.

З. Старі форми знахідного замін. формою **їх** (← **ихъ** з Р.).

Двоїна. Форми не збереглися, вже в пам'ятках XIV-XVст. трапляються дуже рідко.

ІСТОРІЯ ФОРМ НЕОСОБОВИХ ЗАЙМЕННИКІВ

Змін. за родами, числами, мають спільну для всіх семант. розрядів систему відмінювання: для вказівних, присвійних, означальних та ін. Мали тверду і м'яку групи.

О д н и н а

	чол.р.	сер.р.	жін.р.
Н.	ть	то	та
Р.	того		тоѣ
Д.	томоу		тои
З.	ть того	то	тоу
О.	тѣмь		тою
М.	томь		тои

М н о ж и н а

	чол.р.	сер.р.	жін.р.
	ти	та	ты
			тѣхъ
			тѣмь
	ты	та	ты
			тѣми
			тѣхъ

Д в о ї н а

Н.-З.	та	тѣ	тѣ	Р.-М.	тою	Д.-О.	тѣма
-------	----	----	----	-------	-----	-------	------

Однина. Н. – див. словотвір.

Р. – чол. і сер – збереглася давня флексія: *чєго* → *чєго*, *нашєго* → *нашого*, *мєйєго* → *мого*, *цєго*, *всєго*, *сєго* → *цього*, *всього* та ін. жін. рід – *мєѣѣ*, *твєѣѣ*, *свєѣѣ*, → *моєї*, *твоєї*, *своїї* ... *нашеѣѣ*, *вашеѣѣ* – *нашої*, *вашої* (за зразком чол. роду); *тєѣѣ*, *всьєѣѣ* – мало б бути *тої*, *всєї* (у діал. ці форми є й тепер), але з ХУІ – *тієї*, *всієї*.

Д. – чол. і сер. – збереглися давні флексії, пор. діал. *мємє*, *твємє*; жін. рід – у новозакр. складі *є*, *є* → *ї*: *тєи*, *сєи*, *мєи* → *тій*, *сій* (*цїй*), *мєї*. У говорах (півд.-зах. та північ. – без кінцевого *ї*: *ті* (дівчині), *свєї* (сестрі).

З. – як в Н. або Р.: *вѣ тѣ час* (ХІ ст.); *мєжє твєѣѣ* *убїхємѣ* (ХІІ ст.). Жін.р. має стягнену й нестягнену форми: *тє* – *тєю*, *кєжнє* – *кєжнєю*.

О. – *тѣмѣ*, *цѣмѣ*, *мєимѣ*, *чїмѣ* – з фонет. змінами. Жін.р. – сучасні *тією*, *цїєю*, *мєєю* зберігають давні закінчення, але зазнали в своєму розвитку розширення. У говорах трапляються більш давні *тєю*, *сєю*, *всєю* тощо.

М. – Сучасні (на) *тім, кім, нашим, всім* – продовження давніх. Нові (на) *тому, всьому, чому, моєму* та ін. – з Д. Жін.р. – як і в XI-XIIIст.

Множина. Н.-З. – Зникає розрізн. за родами. Були різні форми: *моѣ, нашѣ, тѣ*, і *мои, наши, ти; тыи, тыє* тощо), але з часом – *ті, ці, всі, наші, мої* тощо.

Р.-Д.-О.-М. – з незначним фонет. змінами збережені давні. У тв. групі під впливом прикметників *ѣ* замін. звуком *и*. Звідки *тих, тим* та ін.

Всіма – за аналогією, певне, до *двома, трьома, чотирма*.

